

УДК: 327

Шевченко М.І.

Київський національний університет культури і мистецтв

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ І ПРАКТИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Досліджено толерантність як необхідний елемент сучасних міжнародних відносин у контексті концепції мультикультуралізму. Розглядаються витoki мультикультуралізму з метою дослідити місце феномена толерантності у сучасному суспільстві. Окреслено різні підходи до визначення самої толерантності та її зв'язки з поняттям терпимості та політкоректності. Проаналізовано основні моделі побудови толерантної картини світу. Доводиться, що формування толерантної картини світу є необхідним для успішного розвитку системи міжнародних відносин сучасності, а сама толерантність є умовою самозбереження культури людства.

Ключові слова: толерантність, мультикультуралізм, терпимість, політкоректність, асиміляція, міжкультурний діалог.

Шевченко М.І.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ И ПРАКТИКИ ТОЛЕРАНТНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Исследована толерантность как необходимый элемент современных международных отношений в контексте концепции мультикультурализма. Рассматриваются истоки мультикультурализма с целью исследовать место феномена толерантности в современном обществе. Обозначены различные подходы к определению самой толерантности и ее связи с понятием терпимости и политкорректности. Проанализированы основные модели построения толерантной картины мира. Доказывается, что формирование толерантной картины мира необходимо для успешного развития системы международных отношений современности, а сама толерантность является условием самосохранения культуры человечества.

Ключевые слова: толерантность, мультикультурализм, терпимость, политкорректность, асимилиция, межкультурный диалог.

Shevchenko M.

MULTICULTURALISM AND PRACTICES OF TOLERANCE IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

The the tolerance as a necessary element in modern international relations in the context of the concept of multiculturalism is researched. The author examines the origins of multiculturalism to explore the place of the phenomenon of tolerance in modern society. Different approaches to the definition of the tolerance and its relationship with the concept of toleration and political correctness are outlined. The basic model of building a tolerant world picture is analyzed. Was proved that the forming of a tolerant world picture is essential for the successful development of our system of international relations, and the tolerance is a condition of self-preservation of the human culture.

Keywords: tolerance, multiculturalism, toleration, political correctness, assimilation, intercultural dialogue.

Мультикультуралізм – досить «молоде» поняття, що увійшло в науковий обіг лише з другої половини ХХ століття. Його формою стала концепція мультикультуралізму як реакція на зміни, які відбувалися в більшості

країн Західної Європи. Цих змін зазнали здебільшого колишні метрополії – держави, що колись володіли численними колоніями. Руйнування колоніальної системи спричинило розвиток трудової імміграції мешканців колишніх колоній до цих країн, адже рівень життя останніх залишався на порядок вищим, ніж у перших. Країни-метрополії, у свою чергу, не чинили опору цим процесам,

адже самі страждали від недостатньої кількості робочої сили.

Різні виміри проблеми мультикультуралізму досліджуються в роботах С. Бенхабіба, С. Бондарука, І. Воронова, П. Гречко, Н. Гончаренко, О. Гриценко, О. Гукаленко, І. Іванова, В. Кимлічка, О. Лісничук, В. Малахова, О. Матети, Є. Мяркої, А. Перотті, Н. Победи, Р. де Кодака, В. Тихонова, Ю. Габермаса, С. Хангтінгтона та багатьох інших. Проте більшість учених не зосереджує свою увагу на дослідженні мультикультуралізму у контексті сучасних міжнародних відносин. Серед тем, які найчастіше стають предметом аналізу, варто назвати проблеми ідентичності, толерантності, демократизації, права меншин тощо.

Метою статті є експлікація особливостей мультикультуралізму у сфері міжнародних відносин на сучасному етапі.

Варто насамперед зазначити, що всі ми є свідками сучасної ситуації, за якої носії різних культур змушені співіснувати на одній території за наявності внутрішнього спротиву та неприйняття «культурою-господарем» культури, яку вона «приймає». Однак слід зазначити, що сам мультикультуралізм виник не відразу після падіння колоніальної системи та розквіту еміграції. Перша хвиля еміграції до країн Західної Європи переважно складалася із жителів колишніх колоній, а тому мігранти як мінімум володіли мовою країни, до якої перебиралися, та були знайомі з її політичним ладом. Завдяки цьому вони легко приживалися на новому місці, виконуючи низькокваліфіковану роботу, за бажання та можливості вони могли здобути необхідну освіту та влаштуватися на більш престижні посади. Тому ці мігранти намагалися максимально злитися з культурою та соціальним життям країни, до якої прибули, заради можливості «вкорінення» та подальшого розвитку.

Як зазначає С. Терепищій, «з кожним роком соціальне буття людства усе більш інтенсифікується – розширюються комунікативні зв'язки та різноманіття технологій, історичний процес розвивається за прискореним сценарієм, подолання дистанцій стає усе більш доступним та швидким. Безліч процесів, що починають або ж почали об'єднувати низку політичних, економічних та культурних суб'єктів в одну світову структуру в науковій спільноті прийнято іменувати глобалізацією. Остання є досить складним та дискусійним явищем – апологети глобалізаційного сценарію

акцентують увагу на великій кількості переваг, що відкриваються перед людством внаслідок інтеграції, антиглобалісти ж, доводять, що світова уніфікація вигідна лише нікчемно малій частці населення планети, усі інші ж переживають новий етап експлуатації та бідності» [1, с. 356].

Масштабна хвиля еміграції, що відбулася на зламі 70-80 років ХХ століття, принципово відрізнялася від попередньої, саме їй ми завдячуємо створенню концепції мультикультуралізму та актуалізації ідеї толерантності. У зв'язку з модернізацією та автоматизацією виробництва, а також періодичними кризовими явищами в економіці, стан нижчих прошарків населення в розвинутих країнах Європи значно погіршився. Це спричинило появу фактичної заборони на в'їзд до цих країн робочої сили з низьким рівнем кваліфікації. В результаті більш поширеною стала нелегальна еміграція, тимчасова еміграція з метою швидкого заробітку, а також збільшилася кількість біженців, які не мали на меті інтеграцію у чужорідну культуру та лише чекали повернення на батьківщину.

Нелегальні емігранти здебільшого також не були націлені на злиття з новим для них культурним середовищем. Якщо емігранти першої хвилі працювали переважно у великих колективах та мали певний соціальний статус то нелегальні емігранти другої хвилі опинилися у ситуації, коли їхня праця була затребувана лише у низько- або некваліфікованому сегменті, у зв'язку з чим їх соціальний статус практично досягав нуля.

Це призвело до поширення так званого конфлікту культур всередині країни, до якої прибували емігранти. З одного боку, вони починали об'єднуватися у стихійні групи, всередині яких вони могли й далі розвивати свою автентичну культуру, уникаючи інтеграції. З іншого – корінне населення цих країн, у свою чергу, досить часто проявляли вороже ставлення до вихідців з інших соціокультурних середовищ. Тому у великих містах починали з'являтися цілі квартали та райони, жителі яких говорили лише рідною мовою, дотримувалися традицій власної культури, згідно з яким також виховували своє молоде покоління.

Сформовані таким чином соціокультурні умови сприяли утворенню концепції *мультикультуралізму*, яка не просто констатує наявність та співіснування різного типу культур, але й нагадує про їхні відмінності, про необхідність толерантності та щонайменше терпимості заради

уникнення «соціального вибуху» та успішного сумісного життя та розвитку. Починаючи з 1971 року, цей термін став характеризувати багатокультурну державу, яка приймає мігрантів та з повагою ставиться до інших культур [2, с. 4]. Для прикладу, уряд Канади вирішив ввести політику мультикультуралізму з метою пов'язати між собою різні культури: домінуючі культурні прошарки та культури меншин у країні (перш за все, англомовне та франкомовне населення). Вслід за Канадою такі країни, як Великобританія та Нідерланди, також почали здійснювати політику мультикультуралізму, що дозволяло визнати та закріпити співіснування різних культур у межах одного середовища – країни.

Як зазначає Л. Горбунова, «Поняття «мультикультуралізм» входить до наукового обігу в 1957 році, коли постала потреба охарактеризувати політику Швейцарії, спрямовану на формування єдиної нації з різних етнокультурних спільнот, у тому числі меншин, які історично мешкали на цій території. У США мультикультуралізм виник як інтелектуальна реакція на відому концепцію та політику «плавильного котла» (інтеграція через асиміляцію), що панувала в ХХ столітті. В науково-політичному вжитку цей термін укоренився в 1971 р., коли в Канаді уряд прем'єр-міністра П'єра Е.Трюдо прийняв Офіційний акт про мультикультуралізм. Окрім США і Канади, мультикультуралізм є державною політикою Австралії. В Європі ідеї мультикультуралізму офіційно визнали Велика Британія, ФРН, Франція, Нідерланди, Швеція, Фінляндія та інші країни» [3, с. 186].

Як зазначає російський дослідник В. Малахов, «слово «мультикультуралізм» провокує непорозуміння. Воно не було однозначним вже в пору свого виникнення, а за півтора десятиліття його використання в публічних дебатах обросло найсуперечливішими, аж до взаємно виключних, значеннями: від комунітаристської критики лібералізму до етноцентристського і расоцентристського мотивованого ізоляціонізму, від лівацького жесту субверсії по відношенню до існуючих структур панування до неоконсервативного постмодернізму» [4, с. 47].

У сучасному пострадянському дискурсі переважає думка про поразку «проекту» мультикультуралізму. «Складається враження, що дуже популярна донедавна в Західній Європі дискусія про мультикультуралізм поступово вичерпується, так і не давши будь-які практичні результати. Ідеальні

ліберальні моделі інтеграції мігрантів в європейське суспільство, котрі передбачали, здавалось, відповідну ясну і ефективну політику, виявлялись утопією кожного разу, як тільки аналіз зачіпав реалії існування переселенців з «третього» світу з представниками «домінуючої культури». Проблеми масової міграції в країнах Заходу виявилось багато в чому не вирішеними в ситуації кризи ідентичності самих європейців в умовах глобалізації і формування об'єднаної Європи» [5, с. 38].

В. Малахов робить висновок, що «ідеологія мультикультуралізму – скоріше перешкода на шляху формування мультикультурного суспільства, ніж засіб такого формування. Хто б її ні відстоював, правозахисники, педагоги і соціальні працівники, або керовані кон'юнктурними міркуваннями етнічні підприємці, мультикультуралізм, зведений в ідеологію, блокує демократичний плюралізм, підміняючи громадянське суспільство сукупністю автономних і конкуруючих одна з одною «культурних спільнот» [4, с. 48].

Інший російський автор І. Гобозов ще більш різкий в оцінках: «Політика мультикультуралізму провалилася, провалилася і політика асиміляції. Тому час від часу в західноєвропейських країнах спалахують конфлікти іммігрантів з владою. І народи Західної Європи, що раніше дотримувалися принципу толерантності, все більше і більше обурюються поведінкою іммігрантів і в політиці підтримують ті партії, які виступають проти імміграції. Таким чином, мультикультуралізм та асиміляція іммігрантів зазнали краху. У взаємовідносинах іммігрантів і націй, які створили держави, настала криза. І чим більше буде іммігрантів, тим більше ця криза буде поглиблюватися. А як свідчать останні події в арабському світі, потік іммігрантів неможливо зупинити. Все це є результатом нав'язаної США глобалізації. І якщо ця глобалізація не буде істотно скоригована, то неважко передбачити безпросвітне майбутнє людства» [6, с. 20].

У той же час багато західних учених підтримують цей концепт. Адже у сучасному світі етнічні меншини вимагають усе більшого визнання своєї культурної ідентичності та культурних практик. Як підкреслює У. Кімліка, «таким є важливий тренд, що змінює сьогодні політичне життя навколо нас. Вимоги політики, що враховує культурне різноманіття, культурно включеної політики, не просто декларуються, але й у

багатьох випадках приймаються та втілюються у життя» [7, с. 9]. Тому сьогодні всі ми стаємо свідками народження нових мультикультурних моделей держав. Однак цей процес є далеко не однозначним та залишається таким як для різних держав, так і для різних соціальних груп всередині однієї держави [див.: 8, с. 293].

Головною ознакою останніх десятиліть стали культурні суперечності між мусульманами та представниками Західної цивілізації, що посилюються з загостренням проблеми тероризму. Спостерігається використання радикальними мусульманами культури у якості політичного інструменту. У своїй праці «Мультикультуралізм без культури» дослідниця Е. Філліпс демонструє спотворення образу культури критиками, коли йдеться про використання членами меншин незахідних угруповань культури в якості виправдання власних дій [див. : 9, с. 98].

Відмінності між культурами, що співіснують у межах однієї держави, не зникають. Саме тому такою важливою є поважне ставлення до інших культур – основа толерантності, оскільки це стає єдиним дієвим способом уникати конфліктних ситуацій на цьому ґрунті. Сьогодні, на жаль, можна спостерігати зростання національних проблем, що стосуються економічної та соціальної інтеграції культурних меншин, а також напруженість світу перед лицем тероризму.

Як зазначає К. Цюхнер, «не можна заперечувати, що ми живемо в мультикультурному світі. Але так було завжди. Потоки людей (мігрантів, біженців, заробітчани, туристів) і образів різних культур, багаторазово посилюються за останні десятиліття, вони не є чимось новим – просто змінилися (нехай різко) їхній масштаб і інтенсивність. Проте тільки в кінці 1960-х - початку 1970-х років громадськість і наукові кола стали усвідомлювати, що деякі групи мають право висловлювати свою думку, тоді як інші – ні. Мультикультуралізм в інтелектуальному дискурсі був спочатку тісно пов'язаний з цими «іншими», «неосновними», «німими» групами» [10, с. 117].

Х. Аббасі підкреслює, що сучасному «світові-після-11-вересня» властиві проблеми соціальної нерівності та національної самобутності. І з ними не можуть впоратися «ані обмежена мультикультурна модель інтеграції, ані більш ґрунтовна модель космополітизму» [цит. за : 2, с. 6]. Принципова відмінність між поняттями

мультикультуралізму та космополітизму полягає в тому, що перший наголошує на збереженні самобутності культур. Важливим тут також є співвідношення культури та міграції. На відміну від мультикультуралізму, прихильники космополітизму вважають, що людина вільна у виборі власної культури, і цей вибір не повинен залежати від національної приналежності. Культурний розвиток особистості має бути позбавленим будь-яких меж. Прихильники космополітизму проголошують домінуючий характер прав індивіда над будь-якою культурою.

Для сучасності не менш важливою стала проблема потужних міграційних потоків та життя мігрантів у нових країнах. У. Кімліка підкреслює, що «сьогодні широка спільнота різних держав занепокоєна зростанням іммігрантів в їхні країни. Це відображають численні заходи, скеровані на обмеження в'їзду іммігрантів, їхню ізоляцію чи асиміляцію» [8, с. 287].

У зв'язку з цими процесами, формування установок толерантної свідомості та поведінки, віротерпимості та миролюбності набувають особливо важливого значення та гострої актуальності. Це зумовлено соціальною напругою у суспільстві та розвитком міжетнічних і міжконфесійних конфліктів. Забезпечення мирного співіснування великої кількості різних культурно-етнічних спільнот стає завданням №1 світової спільноти загалом.

Можемо солідаризуватися з А. Родіним, який висловлює таку думку: «вчені та інтелектуали з різних країн і «культур» зустрічаються на конференціях і семінарах, проте вони залишаються великою мірою залежними від національних інститутів і фондів, а іноді, як у Росії, і безпосередньо від влади. Я думаю, що потрібно докласти зусиль зі створення міжнародних дослідницьких та освітніх центрів, незалежних від будь-яких політичних організацій. Така форма відповідала б тій змістовній спільній роботі, яка вже ведеться, і не дозволяла б національним політикам привласнювати результати цієї роботи і використовувати їх тільки в приватних інтересах своїх держав. У рамках таких інститутів можна було б не тільки вивчати, порівнювати і зіставляти різні культури на зразок музейних експонатів, а й систематично зіштовхувати ці культури наживо у відкритому діалозі при вирішенні важливих для всіх проблем» [11].

Коли ми говоримо про толерантність як таку, то неминуче стикаємося з дискусійністю самого поняття в межах наукової спільноти. З одного боку, низка дослідників, які схиляються до думки, що толерантність є ніщо інше, як терпимість відносно «чужого», «чужорідного» (С. Ільїнська, В. Соловйов). Інші дослідники (М. Мchedлов, Н. Іванова, В. Буденкова), більш позитивно тлумачать це поняття, наділяючи толерантність ознаками взаємоповаги, конструктивного діалогу, пошуку спільного у відмінному. Спираючись на ці точки зору, можемо сформулювати визначення толерантності як природної позитивної установки індивіда відносно різнорівневого диференційованого соціуму, що оточує його. Зміст толерантності полягає у конструктивно-позитивній оцінці та відмові від протистоянь.

Ідеї міжкультурного діалогу теоретично збирають кращі риси як асиміляції, так і мультикультуралізму, тобто, при збереженні інтересу до індивідуальної особистості, визнається факт культурного різноманіття, а також діалог на основі рівної гідності й спільних цінностей. Однак залишається відкритим питання про рівноцінне поєднання можливості вільного розвитку та дотримання традицій і звичаїв, особливо у випадку, коли вони конфліктують. Чи не породжує визнання свободи як головної цінності західноєвропейської культури, що є більш значимою, ніж традиція, нову форму дискримінації?

Таким чином, побудова толерантної картини світу у контексті теорії та практики мультикультуралізму та створення комунікативних практик формування толерантності на всіх рівнях міжкультурної взаємодії має надзвичайно важливе значення для розвитку успішних міжнародних відносин в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Терепиший С. О. Освіта та зв'язок культур в контексті глобалізаційних змін освітнього ландшафту / С. О. Терепиший // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 101. – С. 365-369.
2. Бабич І. Теория и практика мультикультуралізма / І. Бабич, О. Родионова // Исследования по прикладной и неотложной этнологии. Вып. 215 – М.: ИЭА РАН, 2009. – 49 с.
3. Горбунова Л. Мультикультуралізм як теоретична та практична проблема: орієнтири для освіти. Круглий стіл в редакції журналу «Філософія освіти» / Л. Горбунова та ін. // Філософія освіти. – № 1-2 (8) – 2009. – С. 184-225.
4. Малахов В. Зачем России мультикультуралізм? / В. Малахов // Мультикультуралізм и трансформация постсоветских обществ / Под ред. В. Малахова и В. Тишкова. – М., 2002. – С. 48-60.
5. Воронков В. Мультикультуралізм и деконструкция этнических границ / В. Воронков // Мультикультуралізм и трансформация постсоветских обществ / Под ред. В.С. Малахова и В.А. Тишкова. М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2002. – С. 38-47.
6. Гобозов І.А. Несостоявшийся мультикультуралізм / І.А. Гобозов // Філософія и общество. – 2011. – № 3. – С. 5-20.
7. Kymlicka W. Cultural responsive policies / W. Kymlicka // United nations development programme. Human development report office. – 2004. – № 5. – P. 2-47.
8. Kymlicka W. Immigration, multiculturalism and the welfare state / W. Kymlicka, K. Banting // Ethics and International Affairs. – 2006. – № 20 (3). – P. 281-304.
9. Abbasi Kh. Book review: Multiculturalism without culture / Kh. Abbasi, A. Phillips // Graduate Journal of Social Science. – 2008. – Vol. 5 (1). – P.446-449.
10. Цюрхер К. Мультикультуралізм и этнополитический порядок в постсоветской России: некоторые методологические замечания / К. Цюрхер // Полис. Политические исследования. – 1999. – № 6. – С. 105-118.
11. Родин А. Мультикультуралізм и новое просвещение / А. Родин // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2002. – № 5. – С. 3-25.